

Felsődunántúli természeti emlékek

írta: Földváry Miksa.

B) *Nevezetes, ritka növények lelőhelyei.*

A Felsődunántúl növényvilágát a hazai botanikusok behatóan kutatták és azt nagyobbára már feldolgozták.

Ebben a nagy és fáradságos, de egyszersmind hálás és kedves munkában résztvett számos botanikus közül kiváló érdemeket szerzett Borbás Vince dr., Gombocz Endre dr., Jávorka Sándor dr., Boros Ádám dr., Polgár Sándor dr., Zólyomi Bálint dr., Gáyer Gyula dr., Fekete Lajos és Blattny Tibor, Kárpáti Zoltán dr., Péntes Antal dr., Rapaics Raymund dr. stb., kiknek megállapítása szerint a jelenleg tárgyalás alatt álló országrész különböző flóraidékhez tartozik.

Míg a Felsődunántúl legnyugatibb része, a jelenlegi osztrák határvidék néhány alpesi vagy noricumai fajjal is dicsekedhetik, mely területbe a pannoniai vagy magyar flóraidék elemei erősen behatolnak és Sopron megye legnagyobb részét elfoglalva teljesen uralkodnak Moson, Győr és Komárom vármegye felett, addig a Magyar Középhegységhez tartozó Vértes-, Gerecse-, Pilis- és Budai hegységet az ide tartozó Bakony-, Börzsöny-, Cserhát-, Mátra-, Bükkhegységgel együtt egyesek külön növényföldrajzi egységnek tekintik, melynek vegetációja dr. Jávorka Sándor szerint sok tekintetben ősi, mint a környező Kis- és Nagy Alföld flórája.

Az utóbb említett a Magyar Középhegységhez tartozó területnek fenyőöve nincsen.

A nyugati részek klimája szeles, csapadékban gazdag, a völgyek hűvösek, ezért a fenyők és ezek kísérő növényei, az áfonyák, *Calluna*, *Sambucus racemosa*, *Prunus padus* mélyen

leszállanak. Eléggé gyakori az *Alnus viridis* és *Calluna vulgaris* előfordulása.

Fekete—Blattny megállapítása szerint a havasalji vegetáció feltűnően tért hódít és kelet felé terjed. Érdekes az a megfigyelés, hogy a havasalji növényzet előretörése nyomán az állatvilág egyes fajai is kelet felé igyekeznek, vagyis a stájer hegyekből a soproni hegységbe leszáll például a siketfajd.

Már korábban említettük, hogy egyes vidékekre jellegzetes növényfajok közül kíméletet érdemel és védelemre szorul a *Betula pubescens*, *Salix pentandra*, *Prunus padus*, *Stratiotes aloides*, *Urtica kioviensis*, *Hottonia palustris* stb.

Ezeken kívül különleges óvást igényelnek a következő növények:

1. A ciklámen, *Cyclamen europaeum* L., Sopron megye hegyeiben nagy mennyiségben található főként a szép Kecskepatak völgyében, de nincs az a sok, ami el ne fogyna, amit ki ne lehetne irtani, ha a gumókat is kiszedik, amint azt a sopronbánfalviak piaci árusítás céljából cselekszik. Ezért a Dunántúli Turista Egyesület nagyon helyesen azt kérte, hogy a cikláment szabályrendelettel védjék meg.

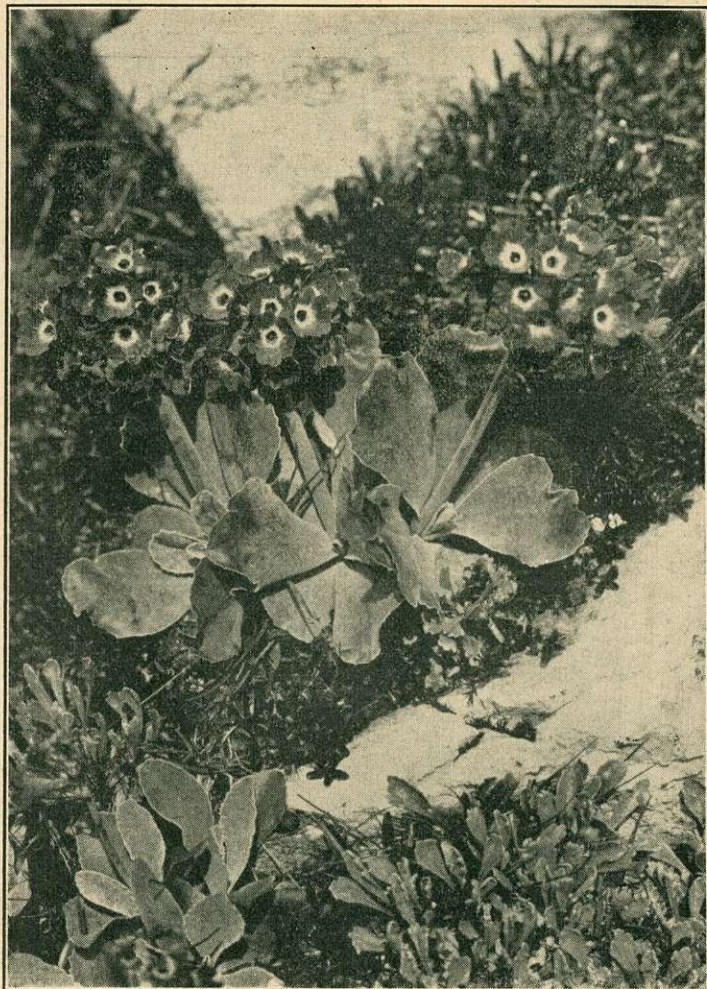
Egyébként Sopron város vezetősége a maga részéről már intézkedett olyanformán, hogy a városi erdőkben a ciklámen gumójának kiszedését megtiltotta.

A ciklámen a Felsődunántúl keleti részében gyéren fordul elő. Ritka termőhelyei a budai Jánoshegy északkeleti lejtője, továbbá a Pilishegy keleti oldala.

Láng Gyula a Vértesben akadt rá Mindszentpusztán. Magam is felkerestem ezt a lelőhelyet, mely Oroszlány község határában Eszterházy Móric gróf csákvári uradalmának mindszei pagonyában a Mindszentpusztától É irányban $\frac{1}{2}$ km-nyire fekszik. Az erdőrészek neve Kőhegy és Hajszabarna. A faállományt 60 éves bükk és gyertyán alkotja. A terület kiterjedése, melyen a ciklámen található, 2 kat. hold és É lejtésű. A ciklámen társaságában volt *Dentaria bulbifera*, *Asperula odorata*, *Polygonatum officinale*, *Carex pilosa*, *Mercurialis perennis*, *Arum*

maculatum, Viola silvestris, Anemone nemorosa, Galium Aparine etc.

A Pilis-hegységben a m. kir. közalapítvány pilisszent-

Primula auricula.

Földváry Miksa felvétele.

keresztii gazdasági osztály 80/a. jelű erdőrészletében a Déra patak partján gyertyán, bükk, tölgyállomány fordul elő.

2. A Sopron város melletti kis- és nagytómalom, valamint

a kőhidai fegyház mellett elterülő réteken dr. Kárpáti Zoltán közlése szerint a következő érdekes és ritka növények élnek: *Orchis latifolia*, *Polygala amarella*, *Primula farinosa*, *Pinguicula vulgaris*, stb.

Mivel ezek a rétek kiszáradtak tulajdonában vannak és minthogy a kaszálás ezeknek a növényeknek a fennmaradását nem veszélyezteti, egyelőre semmiféle más intézkedés nem szükséges, mint az, hogy a rétek jókarban legyenek és a víz lecsapolása mellőztessék, mert különben menthetetlenül elpusztulnának az említett növények.

3. A Szárhalom-erdőben, mely Sopron város tulajdona s melyről más helyen is megemlékezünk, szintén van néhány ritka növény. Ezek közé tartozik, amint dr. Kárpáti Zoltán írja, a *Rhamnus saxatilis* és *Rhamnus saxatilis cathartica*, mely csonka hazánkban csakis itt található. Nevezetes még a *Cypripedium*, *calceolus*, *Ophrys muscifera*, *Buphtalmum salicifolium* stb. előfordulása is.

Minthogy ez az erdő Sopron város birtoka, melynek vezetősége az ilyen kérdések iránt mindig melegen érdeklődött és azokat szívesen felkarolta s mivel az említett ritka és nevezetes növények fenntartása más különösebb áldozatot nem követel a birtokostól, mint azt, hogy a fakihasználások alkalmával a *Rhamnus*-bokrokat kíméljék, az Orchideák védelmére pedig néhány öreg fát állva hagyjanak, ezért a felsorolt növények fennmaradása előreláthatólag biztosítva van.

4. Ugyancsak érdekes a flórája a Sopron város területén levő ú. n. „Bécsi dombok” legelőjének, hol a *Globularia cordifolia* fordul elő néhány foltban, mely a csonka ország egyedüli lelőhelye. Erre való tekintettel s mivel közvetlenül a gyalogút mellett, legeltetett területen nő, kívánatos lesz azt bekeríteni és a legeltetés ellen tilalmazni.

5. Ágfalva és Brennberg között a „Tödl” (Rákpatak?) nevű völgyben a főiskolai vadásztanyával szemben levő forrás környéke Kárpáti szerint szintén néhány érdekes növény lelőhelye, nevezetesen a *Veratrum Lobelianum*, *Betula pubescens*, *Daphne mezereum*, *Pleurospernum austriacum*, *Cirsium Eri-sithales*, *Crepis paludosa* stb. terem ott.

Ez a terület ágfalvai kiscgazdák tulajdona, kik a növények védelméül szolgáló facsoportokat megfelelő felvilágosítás után bizonyára háborítatlanul meg fogják hagyni.

Doronicum hungaricum a Nagytáborhegyen. (Csákvár.)
Földvály Miksa felvétele.

6. A *Juncus maritimus*-t dr. Jávorka Sándor a Fertő tó délkeleti partján, az Esterházy hercegi hitbizomány Mexikó nevű

majorja közelében, elszikessedt tómederben találta, mely ennek a szittyónak hazánkban egyedüli lelőhelye.

Mivel a Fertőnek erről a részéről csak a legutóbbi időben tűnt el a víz, Jávorka azt véli, hogy madarak hozták oda a *Juncus maritimus*-t. Ez a kérdés még tanulmányozásra szorul.

A *Juncus maritimus*ról újabban a Balaton Dk. partjáról is érkezett hír.

7. Dr. Polgár Sándor a győrmegyei érdekes homoki flóra megmentése érdekében azt javasolja, hogy a Gönyü és Győr-szentiván határában levő homokpusztából hasíttassék ki egy megfelelő nagyságú rezervátum, amelyen *Iris arenaria*, *Stipa Joannis*, *Daphne cneorum*, *Gypsophila arenaria*, *Dianthus serotinus* stb. terem.

A homokterület, mely sok helyen tele van durva kavicssal, részben már fel van szántva, nagy része azonban még legelő, más része fásítva van akáccal, nyárfával, cserrel, erdei fenyővel.

A homokos vidék több birtokos között oszlik meg: Pannonhalmi főapátság, Esterházy Móric gróf, Győri Ipari R. T. stb.

A kihalásandó terület érintetlenül volna haggyandó és a legeltetés ellen tilalmazandó.

8. Ehhez hasonlóan ki kellene hasítani egy kisebb területet a bőnyi határban az ott előforduló *steppe* — *flóra* megóvása érdekében. Ilyenek: *Peucedanum arenarium*, *Jurinea mollis*, *Cytisus austriacus*, *Odontiles lutea*, *Corispermum nitidum*, *Dianthus serotinus*, *Chrysopogon Gryllus* stb.

9. A Fanny-völgy *Primula auricula*-ja.

Minden eszközzel meg kell védenünk dr. Boros Ádám által a Vérteshegységben levő Fanny-völgyben (nem Fánien-völgy, mert németül: Fánien-Tal!) felfedezett *Primula auricula*-t, a havasi medvefült, ezt a szép sárga, pompás illatú havasi virágot, melynek csonka hazánk területén csak a Bakonyban van két termőhelye.

Boros azt írja, hogy a Vérteshegység keleti részén, a Vérteszkozma község alatt húzódó Fanny-völgy középső szakaszán, az ú. n. Macskagödör feletti erdőborította északi lejtő dolomitszikk-láin több száz példányban találta ezt a nálunk ritka növényt, melynek társaságában még több érdekes növény van, ú. m.:

Carduus glaucus, *Daphne laureola*, *Daphne cneorum*, *Coronilla vaginalis*, *Corydalis intermedia*, *Aquilegia longisepala*, *Moehringia muscosa*, *Carex alba*, *Orthothecium intractum*, *Bartramia Oederi*, *Distichium montanum* etc.

Ez a terület, mely a tenger színe felett csupán 300 m magasságban fekszik és talaja dolomit, Esterházy Móric gróf csákvári uradalmához tartozó erdőbirtok egy része és üzemtervi kezelés alatt áll.

Ezen az alapon és tekintettel arra, hogy a szóban levő lelőhely eléggé eldugott, félreeső vidéken van, a ritka növény élete előreláthatólag nem forog kockán és kiirtás veszedelmének nincsen kitéve.

Mindazonáltal nem fog ártani azt szigorú védelmünkbe fogadnunk.

10. A Nagytáborhegy flórája.

Ugyancsak Boros Ádám kutatta ennek a hegynek növényzetét és itt is talált néhány érdekességet: a *Serratula lycopholia*-t, *Lathyrus sphaericus*-t stb.

A Nagytáborhegy Csákvár község határában, Esterházy Móric gróf uradalmában fekszik.

Teteje 448 m-nyire van a tenger színe felett. Az előbb említett növények molyhos tölgy, som, kökény, galagonya, mezei juhar, virágos kóris stb. társaságában vannak. A hegy lejtőjét cser, bükk, gyertyán, szil által alkotott állomány borítja.

A lejtőn sok *Doronicum hungaricum*-ot láttunk.

11. A Báracháza-barlang körüli növényzet.

Ez a hely két szempontból nevezetes: egyrészt a barlang nyújt több érdekességet, amiről később lesz szó, másrészt a barlang körüli növényzet érdemel figyelmet, melyet az utóbbi időben szintén Boros tanulmányozott és azt írja, hogy a sziklás lejtők növényzete rendkívül érdekes, mediterrán-elemekben igen gazdag. Cserjéi közt is találunk déli és keleti flóraelemeket, mint a csereszömörce (*Cotinus coggygria*), az *Amelanchier ovalis*, *Cotoneaster orientalis*. *Sorbus cretica*, stb. Jellemző növények itt a pikkelyharaszt (*Ceterach officinarum*), árvalányhaj (*Stipa*

Joannis), a badeni perje (*Poa badensis*), a törpe és a homoki nőszirm (Iris pumila, I. arenaria), az ezüstaszott (*Paronychia cephalotes*), az István király szekfű (*Dianthus regis Stephani*), a tavaszi hérics (*Adonis vernalis*), a két kökörcsin (*Pulsatilla grandis*, *P. nigricans*), a *Draba lasiocarpa*, *Aethionema saxatile*, a korongpár (*Biscutella levigata*), a *Hutchinsia petraea*, szapuka (*Anthyllis vulgaris*), hamvas zanót (*Cytisus cinereus*), a *Trigonella monspeliaca*, tetemtoldó (*Helianthemum nummularium*), *Lathyrus sphaericus*, *Coronilla vaginális*, pacsirtafű (*Polygala amarum*), apró boroszlán (*Daphne cneorum*), nagy buvákfű (*Bupleurum longifolium*), a bennszülött gurgolya (*Seseli leucospermum*), a tengerparti szulák (*Convolvulus cantabricus*), a billing (*Vinca herbacea*), vértő (*Onosma Visianii*), osztrák galaj (*Galium austriacum*), varjúköröm (*Phyteuma orbiculare*), ürömfajok *Artemisia austriaca*, *A. Lobelii*, legnevezetesebb végül a *Serratula lycopifolia*, a Vértésnek a Bakonnyal közös eleme.

Érdeemes volna azzal a tervvel is foglalkozni, hogy a barlang környékét a barlang nyílásával együtt 1—2 kat. hold kiterjedésben védett területté nyilvánítsák, hogy így az érdekes flóra fennmaradása akadálytalanul biztosítva legyen.

12. A Csókakő flórája.

Fehér vármegyében a Vértéshegység D. Ny. lejtőin meredek hegyen épült Csókakő vára romokban hever, mint annyi kincse az országnak és annyi emléke a nemzet dicső multjának.

De legalább romjaiban becsüljük meg ezt a történelmi emléket, mely épp annyi vihart látott, mint sok más emlékünk és mivel környéke természetvédelmi szempontból is nevezetes botanikai ritkaságokban gazdag, célszerű volna a romot olyan védőövvel körülvenni, mely egyszersmind a florisztikai nevezetességeket is magában foglalná.

Ilyen volna Boros Ádám szerint a *Ceterach officinarum*, mely itt tömegesen előfordul és más különlegesség.

13. A *Daphne laureolát* az 1905. évben Gesztesfalu (Várgesztes) és Csákvár környékén találta Láng Gyula. A Bakonyban és Vértésben több helyen találtam.

14. A gesztesi vár környékén előforduló *Daphne laureola*n kívül az ott található *Corydalis pumila*-t és *Corydalis intermedia*-t is védelemben kell részesíteni.

Virágzó Daphne laureola Esterházy Móric gróf várgesztesi erdejében.

Földvály Miksa felvétele.

15. Boros igen fontosnak tartja a Káloz (Fejér m.) községhez tartozó Nagyhörcsökpuszta mellett levő domboldalon

növő *Eurotia ceratoides* nevű egészen 1 m magas elfásodó szárú félcserje megvédését, mely hazánkban csak itt él az uradalom területén.

Ezen a vidéken Sárkeresztúr, Sárszentágota és Sárbogárd között fekvő szikes tavaknak növényzete szintén érdekes, melyből említést érdemel és kíméletre szorul a *Salicornia herbacea*, szarvas sziksó és a *Glaux maritima*, sziki bagolyfű.

16. A tatai Fényes-forrásokból fakadt melegvizű tavak partján a *Chlorocyperus longus* (hosszú palka), *Senecio umbrosus* (nagyaggófű), *Allium suaveolens* (jóillatú hagyma), *Gentiana austriaca* (osztrák tárnics) él egymás közelében, továbbá Gáyer említi a *Schoenus nigricans*-t, *Samolus Valerandi*-t.

Ez a terület Esterházy Ferenc gróf tatai hitbizományi uradalmához tartozik.

17. Gerecsehegységben levő Peskő (404 m) keletre hajló sziklás lejtőjét botanikai szempontból a következő növények teszik nevezetessé: *Fimbriaria fragrans* (déli májmoha), *Ceterach officinarum* (pikkelyharaszt), *Vicia sparsiflora* (piliszi bükköny), *Smyrnum perfoliatum* (őzsaláta), *Scutellaria Columnae* (csukóka), *Physocaulis nodosus* (dudatönk), *Cynoglossum hungaricum* (magyar ebnyelvű fű), *Galium abaujense* f. *Budaianum* (abauji Galaj), *Carduus collinus* (magyarföldi bogács).

Utóbbiak Boros Ádám dr. adatai. Gáyer Gyula szerint pedig *Poa nemoralis*, *Agropyron intermedium* etc. terem itt.

Ez a terület üzemterv szerint kezelt erdőhöz tartozik s Esterházy Ferenc gróf tatatóvárosi hitbizományi uradalmában Vérttestolna község határában fekszik.

Üzemtervileg a III. g. o. 99. a) erdőréssz 57.7 kat. hold kiterjedéssel. Talaja közép-mély, televényes, hegyoldalban részben köves, sziklás, homokos agyag mészkövön. Hajlása délkeleti 0°—15°. Faneme: cser 0.6, tölgy 0.4, a hegyoldalban szórványosan kőrís. Kora 71 év, famagasság 20 méter, fokozatos felújítás alatt. A 104. a) erdőréssz 34.8 kat. hold nagyságú, talaja közép-mély, televényes, helyenként köves, sziklás, homokos agyag mészkövön. Hajlása keleti 5°—25°. Faneme: tölgy 0.4, cser 0.3, gyertyán 0.2, kőrís 0.1. Kora 68 év; famagasság 20 méter, fokozatos felújítás alatt.

18. Az előbbi közelében lévő híres bánhidai Turul-madár emlékmű környékén van a *Lathyrus sphaericus* (lednek) termőhelye, mely Budán a Lipótmezőn is nő. Gáyer Gyula dr. innen a következő növényeket említi: *Aira caryophyllea* (nápíc), *Oryzopsis virescens* (kásafű), *Quercus pubescens* (molyhos tölgy), *Doronicum hungaricum* (zergevirág), *Centaurea stenolepis* (keskenypikkelyű búzavirág), *Physocaulis nodosus* (dudatönc) stb.

E helynek tulajdonosa szintén Esterházy Ferenc gróf. A terület Bánhida község határában fekszik és az úgynevezett bánhidai véderdő g. osztályt alkotja. Az egész gazdasági osztály 23.6 kat. hold. Közvetlenül mellette fekszik a *d*) erdőrészt 4.9 kat. hold kiterjedésben, melynek talaja sekély televényű homokos agyag mészkövön, nyugati fekvésű 0° — 30° lejtésszögű. Fajlaga: legnagyobb részét tölgy, kőris, de található ott mindenféle erdei gyomfa. Átlagos kora 32 év. A Turul maga egy 12 kat. hold kiterjedésű, terméketlen sziklarészen áll.

Egyébiránt a Gerecsehegység flórája eléggé egyhangú s más természeti érdekességekből is keveset tud felmutatni.

Ezzel szemben, amint alább látjuk, a Pilis- és Budai hegység ebben a tekintetben változatosabb. Igaz ugyan az is, hogy a fővároshoz való közeli fekvésüknél fogva ezeket a hegyeket tüzetesebben kutatták át a tudósok.

Erről a vidékről több botanikai ritkaságot az első fejezetben már említettem.

19. Különösen ki kell emelnem a Pilishegy sziklaélén termő *Ferula Sadleriana*-t (magyarföldi husáng), továbbá a vaskapunál növény Pirola secunda-t (gyöngyvirágos körtike).

20. Híres a *Linum dolomiticum* Pilisszentiván felett a Kiszénáshegy északi meszes lejtőjén *Daphne cneorum*, *Coronilla vaginalis*, *Polygala balatonensis*, *Thalictrum balatonense*. *Onosma Visianii* társaságában. A Kiszénáshegy a *Linum dolomiticum* egyetlen ismert hazai lelőhelye, melynek fenntartása érdekében a terület beerdősítése mellőzendő.

Dr. Rapaics Raymund véleménye szerint a pusztai növényzet és vele együtt a *Linum dolomiticum* is a mogyoró- és tölgykorban vándorolt a Balkánról hazánk területére és a jégkor-

szakot követő meleg korban a kapcsolatot a Balkán pusztai flórájával fenntartotta. A következő lehülés korában azonban a Közép-hegység és az Alföld pusztai növényzete elszakadt keleti rokonaitól.

21. Az *Eranthis hiemalis* (téltemető) magyar neve megkapóan fejezi ki ennek a koratavaszi hirnöknek fontosságát és jelentőségét, mely sárga virágsillagaival eltemeti a telet. Már azért is meg kellene becsülnünk ezt a növényt, mert a tavaszi ébredés első jóleső érzését lopja be szívünkbe, de mint természeti ritkaság is figyelmet érdemel. Először 1908. év tavaszán a Hármasküttetőn tűnt fel. A Jánoshegy csúcsa alatt a messzelátóhoz közel Lyka Károly fedezte fel.

A növény újabban terjeszkedik.

Szórványosan előfordul a Hárshegyen is, továbbá a nagylángi park körül Fejér megyében és Jávorka szerint a Komárom melletti herkályi erdőben.

22. Az inkább Dél-Oroszországban honos *Ranunculus polyhyllus* (buglyos boglárka) a Pomáz feletti Kőhegy lapos tetején levő kis mocsárban él, hol a mult század harmincas éveiben először Gerendai találta. Sok keresés után végre dr. Degen Árpád a pomázi Kőhegy tetején levő kis tó szélén szintén reábukkant.

Mint gyérülő növény megérdemli a védelmet.

23. Meg kell említeni az *Elymus asper* (érdes hajperje) nevű bokros növényt, melyet Szentendre és Pomáz körüli hegyek lejtőin és a Szentgellérthegyen találtak.

24. A *Digitalis lanata* (gyapjas gyűszűvirág), mely bokros lejtőkön él s csonka hazánkban a Budai hegyekben és a Mátrában található, Borbás szerint a török hódoltság idején került hazánkba.

25. Budapest környékének flórájában védelemre szorul a *Dononikum hungaricum*, ez a szép, élénksárga színű magyar zergevirág, mely a Farkasvölgyben gyönyörködteti a kirándulókat, egyébként a Vértestől a Bükkhegységig eléggé gyakori.

26. A *Rosa Sancti Andreae* nevű 40—80 cm magas, deres, ragadós levelű cserje hazánkban csak Szentendre mellett, Antolik Arnold dr. ny. polgármester kertjében a Pismány nevű dűlőben található s ott is már csak hat tő van.

27. Megemlítjük még a *Sesleria budensis*-t (nyúlfarkfü), mely a budai dolomitsziklákon terem, de ezenkívül a Pilisen is előfordul.

Sesleria budensis Budán a Tündérszikla K. oldalán.
Földvály Miksa felvétele.

28. Már szó volt a törökpirosítóról (*Peganum harmala*), a Szent Gellérthegy déli lejtőjének kipszutulóban levő növényi nevezetességéről, mely szíriai eredetű s melyet az arabok a szem-

gyógyászatban használtak. Májustól kezdve nyíló virága világos sárga. Vörös bogójából a törökök festőanyagot készítettek. A polihisztor Herman Ottó is védelmére kelt ennek a nevezetes növénynek; mégis évről-évre fogy a Szent Gellérthegyen, hazánk egyetlen termőhelyén.

29. Budapest környékének flórájában figyelemreméltó a *Sternbergia colchiciflora*, a sárrika, mely a Sashegy lejtőin terem, de elvétve előfordul a Balaton mellékén, továbbá Békéscsaba körül is. Ezt az igénytelen, az őszi kikiricséhez hasonló szerkezetet mutató sárga virágú kis növényt Kitaibel és Waldstein fedezte fel a budai Sashegyen és nevezte el Sternberg gróf természettudós tiszteletére. Mint lassankint fogyó növény kíméletet érdemel.

30. Ugyancsak ajánlatos volna kíméletben részesítenünk a Budapest melletti Római-fürdőnél termő *Vallesneria spiralis* (Vallisznéri füve) nevű délszaki vízinövényt, melynek szálas levelei kanyarogva nőnek ki a vízből. Júliusban nyíló virágai fehérek. Hazánkban csak az óbudai patak langyos vizében díszlik.

C) Érdekes, ritka állatok tartózkodó helyei.

Eddigi kutatásaim során sajnálattal kellett megállapítanom azt, hogy valamennyi természeti alkotás közül az állatvilágból maradt meg a legkevesebb mind fajra, mind egyedre nézve, kivéve a rovarokat, amelyeknél ellenkezőleg, bizonyos számszerű gyarapodás mutatkozik.

Elég, ha csak a vízimadarak számának gyors csökkenését, sőt sok faj pusztulását említem, amit a vizek levezetése, a mocsarak lecsapolása, a folyók szabályozása vont maga után. Ezért mindent el kell követnünk, hogy az e téren még található természeti alkotások megmaradjanak, ami életfeltételeik biztosítása által érhető el.

A most tárgyalt területen két olyan fontos és nagyjelentőségű hely van, mely madárvédelmi szempontból figyelemreméltó és amelyből egy-egy madárrezervátumot ki is kellene hasítani: a Fertő-tó és a Velencei tó.

A Fertő-tó is azok közé a természeti kincseink közé tarto-

zik, melyet legnagyobb részében elvettek tőlünk s csupán déli csücskéből hagytak meg nekünk valamit. Ha gazdasági jelentőségét nem is becsülik túlságosan nagyra, mégis természettudományi szempontból nem lehet a Fertő értékei felett elsiklanunk, mert vizében és nádasaiban az állat- és növényvilág számos érdekes faja él, sőt egyrészt a kócsag, másrészt a *Juncus maritimus* itt valóságos természeti ritkaság.

A Fertőn megalkotandó madárvédelmi rezervátum létesítéseért több ízben szállt síkra Schenk Jakab és azt javasolta, hogy a Fertőn különösen a kócsagot, gulipánt és kacagó csért kell védelemben részesíteni s ezeknek a madaraknak megfelelő, nyugodt fészkelő helyet biztosítani, ami úgy volna elérhető, ha elegendő nagyságú avarnádas tartanának fenn, melyben mindenféle használatot, sőt a közlekedést is eltiltanák.

Erre a célra legalkalmasabb lett volna a Fertő-tó keleti partja Mexikó-majortól északra a Neudegg-sziget és Pátfalú (Podersdorf) között kellő nagyságú területtel, melyet azonban Ausztriához csatoltak át.

Breuer György a Fertőnek Ausztriához csatolt részében két kócsagtelepről tud, egyet pedig magyar területen említ, Fertőhoz határában, melyet egyrészt a tulajdonos személyére való tekintetből, másrészt a területnek viszonylagosan zavartalan fellelése miatt magyar kócsagrezervátumnak alkalmasnak gondol.

Itteni kócsagmenedékhely létesítése Csörgey Titus dr. véleménye szerint nem könnyű, mert a Fertőnek évről-évre változó vízállás szerint változtatják a kócsagok is fészkelő helyüket s így a védelem tulajdonképpen csupán arra szorítkozhatik, hogy a lelövést és a nád felgyújtását a legszigorúbban tiltják, a tilalom be nem tartását drákói büntetésekkel sujtják és fészkelési nyugalmat biztosítanak a költő madaraknak.

Az említett madárfajokon kívül vannak a Fertőn és környékén még más madarak is, amelyek kíméletet érdemelnek és védelmünkre szorulnak. Ide sorozható: a fülemilesítke, nádi tücsökmadár, széki lile, kékhegy, barkós cinege, gólyatöcs stb., melyek szintén nagyon is rá vannak szorulva madármenedékhelyre, főként nádas területek fenntartására.

Nagyon helyesen mondja Varga Lajos dr., hogy a Fertőt

tudományos szempontból még nem is tanulmányoztuk s máris meg akarjuk semmisíteni; gazdaságilag másként szeretnők hasznosítani, pedig rengeteg természeti kincset rejt magában mai állapotában.

A Fertő partját sok kilométer hosszúságban és több kilométernyi övben borítja a nádrengeteg, melynek termése nagy pénzösszeget jelent.

Nem csekély értéket képviselt korábban oly gazdag halállománya, melyet ismét fel lehetne javítani.

Most a Fertő elsősorban abból a szempontból érdekel és esetleges lecsapolását abban a tekintetben tartjuk károsnak, hogy ennek megvalósítása esetén a Fertő pompás madárvilága teljesen elpusztulna.

Amit a tudósok csak ma kezdenek tanulmányozni, arról Jókai már évtizedekkel ezelőtt írt az ő ragyogó képzelő erejével s „Névtelen vár”-ában a Fertőt szeszélyes tónak mondja, melynek vize hol visszavonul és tanyák létesítésére csábítja a földre mindig éhes embert, hol újból tónak nevezi magát és vizével ismét elárasztja a felosztott földeket.

Igy volt ez a multban és így van az ma is.

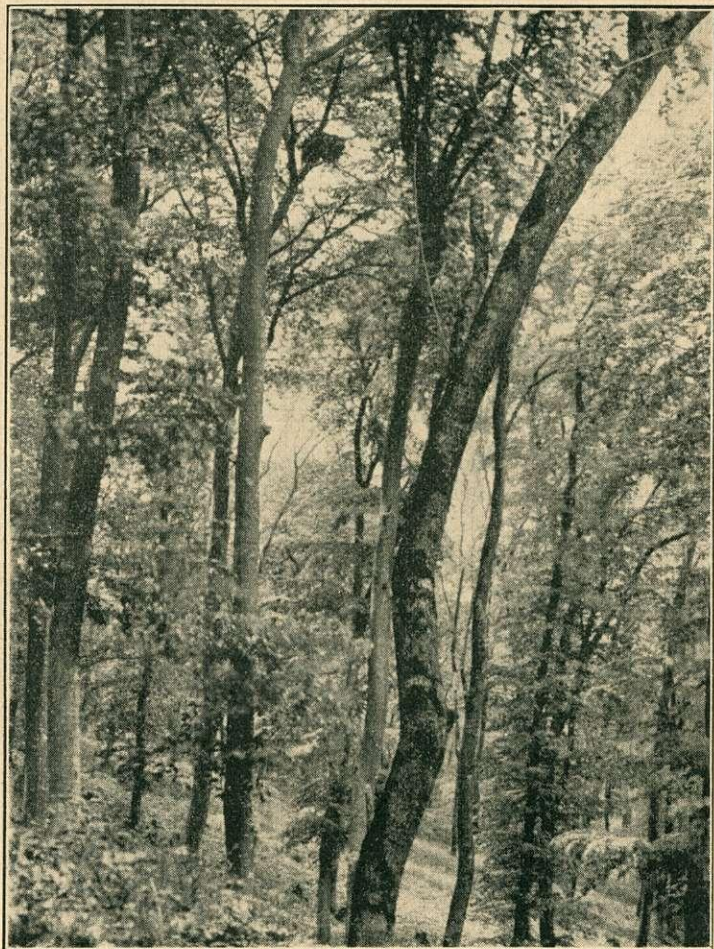
A Fertő és Hanyság lakóira egyaránt áll Jókai az a mondása, hogy „kenyere a mocsárban terem. Ők füvet, nádat aratnak, halat fognak, vadásznak, abból élnek.”

Kár volna ezt az ősi világot teljesen elpusztítani.

Odább a Kis-Alföldön tartózkodik a nagy túzok, amely ma már szintén természeti emlékszámba megy, mert bizony igen megfogyott a száma, holott azelőtt nagy tömegben élt a magyar síkságokon. Amint már említettük, a Hanyságban kellő kíméletben részesül s így remélhető, hogy az alföldi rónaságnak ez a hatalmas, szép, ritka madara, melynek fészkére a Székesfehérvár körüli nedves rétségen is ráakadtak, még soká lesz érdekes tagja hazai ornisunknak.

Meg kell emlékeznünk a nagy pólingról is, az alföldi tájak népszerű fuvolásáról, a görbecsőrű szélkiáltóról, mely Radetzky Dezső szerint Fejér megyében költ. Ugyanis Székesfehérvár mellett elterülő rétségen az 1928. évben megtalálta a nagy pólingnak földbe kapart gödröskében levő fészket négy körte-

alakú tojásával Magyarországon első ízben. Az 1929. év május havában ugyanitt nemcsak tojásait, hanem kis fiókáit is látta. Később megállapította, hogy a környéken 6—7 pár fészkelhetett.

Kerecsen sályom fészke Esterházy Móric gróf várgesztesi erdejében.

Földvály Miksa felvétele.

Érdekes véletlen. illetve a sors szeszélyes játéka az, hogy Cerva Frigyes, ki pedig félszázados gyűjtőtevékenysége folyamán sohasem látott nagypóling-fészket, ugyanebben az időben

a Hanyságon, Moson megyében szintén reábukkant Rabl társaságában.

Ugyanott és ugyanakkor a hamvas réti héja és a réti fülesbagoly fészkeire is talált.

Ezek után remélhető, hogy hamarosan elő fog kerülni a nagypólingnak a Duna—Tisza közén s illetve a Nagy Magyar Alföldön is újabbi fészkelő helye.

Az utóbbi években tovább kutatva, Radetzky nemcsak Szekesfehérvár környékén, hanem Sárpentelén, Csóron, Mohán, Sárszentágótán is megtalálta a nagypóling fészket a rétségen.

Végül a nagypólingnak a Hanyságban való költéséről megemlékezik Studinka László is, ki szerint ez a ritka, óvatos madár a lébényi határban fészkel, hol a hamvasréti héja, a réti fülesbagoly és a fenyőrigó is költ; utóbbi azonban nem oly rendszeresen, mint a másik két faj.

Az állatvilágból mint hanysági különlegességet említi Studinka a hegyi gyíkot is, mely itt nagy számban fordul elő, pedig hazája az északi országok lápos vidéke.

A Felsődunántúl állatvilágából meg kell említenem a siketfajdot, mely a csonka hazában kizárólag itt él a nyugati végeken, sajnos, nem nagy számban.

Nagy Jenő dr. szerint a nyugati hegyvidék fészkelő ritkább madarai közé tartozik a vörösfejú gébics, a kormos varjú és a császármadár.

A Barbacsi-tó nevezetes madárvilágáról az első fejezetben már megemlékeztünk.

Egy ritka madarunk fészkeléséről jelentett Radetzky Dezső a Vérteshegységéből: a kerecsen sólyomról.

Magam is ráakadtam egy kerecsen sólyompár fészkeire Esterházy Móric gróf vértesnánai erdőbirtokának Bányahegy nevű részében, mintegy 150 éves elegyetlen bükkös egyik hatalmas példányának koronájában. Ezen a fészken kívül a múlt évben ugyanezen erdőbirtok Katonacsapás nevű bükkös állományában volt a második fészek, a harmadik pedig Pusztavám község határában, a Pátrácos nevű bükkerdőben.

Ezeken kívül rábukkantak a kerecsen sólyom fészkeire a Vérteshegység északi részében is: Majk és Várgesztes között a

Mészáros erdőréssz bükk-, kőris-, cser-, juhar-, szil-, gyertyán-állományában, domboldalon álló, mintegy 100 éves bükkfán, körülbelül 16 m magasságban. Ez a fészek az utóbbi három év alatt lakott volt.

A Gerecsehegységben Nyergesújfalu község határában elterülő érseki uradalom Hajdiugrató nevű szikla falában szintén szokott költeni.

Esterházy Móric gróf uradalmának erdészeti személyzete belátva azt, hogy a kerecsen sólyom ma már valósággal természeti emlék, teljes kíméletben részesíti ezt a ritka, szép ragadozónkat, mely Radetzky megállapítása szerint Vértesnánán főként ürgékkel táplálta fiókáit.

Ugyancsak a vértésnánai pagonyban több feketeharkály fészket is találtak. Így a Nagyfőrtés bükkösében, a bokodi Sós-völgyben, a Szárazberek-sarokban egy cserfán és a mindszei pagonyban.

Feketeharkály költ a Pilishegységben is, a visegrádi hegyekben, hol császármadár is van, de állítólag nem szaporodik.

Elvétve akad a Pilisben uhú is, így fészkel Kesztölc határában a Simon halála szikláiban, az esztergomi székesfőkáptalan erdejében; továbbá Csév község határában a csévi barlang feletti sziklákban, ugyancsak az esztergomi székesfőkáptalan birtokán; azután Pilisszántó határában Orsody báró kastélya feletti sziklákban, a pilisszántói kőfülke felett.

A Felsődunántúlnak a Fertő vidékén kívül valóságos paradicsoma a vízimadaraknak a Velencei tó is, mely ezideig nevezetes volt, mint a danka sirály, szárcsa és vöcsökfajok stb. kedvelt tanyája.

Csőrgy Titus dr. véleménye szerint a gémtelep, a nyári lúd, a fülemile sitke, a nádi tücsökmadár stb. klasszikus fészkelő helyének megóvása fontos feladatunk.

Ezen a szép tavon élő jellegzetes vízimadárseregnek kímélése, megvédése és fenntartása érdekében Schenk Jakab szükségesnek tartja a tó vadászati és halászati viszonyainak egységes szabályozását, továbbá a nádkitermelés csökkentését, amit azonban szigorúan kellene ellenőrizni.

A Velencei tavon madármenedékhelynek a dinnyési és pá-

kozdi határból kellene megfelelő nagyságú részt kijelölni és fenntartani.

Az érdekelt tavi birtokosokkal érintkezésbe lépve a székesfehérvári káptalan jószágfelügyelősege nagy megértéssel fogadta ezt az ügyet és a maga részéről is szeretettel karolja fel a madárvédelmet. Szerinte a madárvártával szemben Dinnyés és Pákozd közötti részen kellene a védelmi területet kihasítani. Csakhogy éppen ezen a részen terem a legértékesebb nád, amelynek meghagyása esetén a birtokos érzékeny kárt szenvedne.

Ez a kérdés annakidején megfelelő rendezést kíván, de azt a világhírű madártelep fenntartása érdekében rendezni is kell.

A tüneményesen szép, ritka hajnalmadárról is meg kell emlékeznünk, melynek hazája tulajdonképpen Dél- és Közép-Európának sziklás hegyvidéke, mely azonban nálunk is megszokott fordulni. Dudich Endre dr. szerint Piliscsabán nyáron is megfigyelték. Az Esztergom melletti Szamárhegyen tavasszal látták. A Szent Gellérthegyen télen észlelték. Dorning dr. szerint néhány évvel ezelőtt decemberben a kőbányai templom falán kúszott ez a pirosszárnyú gyönyörű madár.

De vannak az alsóbbrendű állatok között is olyanok, amelyek védelmünkre szorulnak, illetve kíméletet érdemelnek.

Ide tartozik az *Ablepharus pannonicus* nevű apró, fűrge, bronzszínű gyík, melyről eddig azt állították, hogy hazánkban csak a budai hegyekben él, utóbb azonban ráakadtak, bár csekélyszámban, Eger, Vác vidékén és a Balaton mellékén is.

Mivel ez a gyíkcocská már igen ritka, Teschler György attól tartott, hogy egy évszázad múlva ez a kis állat is már csak valószínű emléke lesz a természetnek. Ezzel szemben Lendl Adolf dr. bízik abban, hogy ez hamarosan nem következik be és ott fog élni továbbra is a Szent Gellérthegyen és Mátyáshegyen.

Jelentéktelennek látszik annak a sok apró élő lénynek a pusztulása, mely a mocsarakban, tócsákban él, a tudomány szempontjából ez is pótolhatatlan veszteség. Wagner János dr. azt írja, hogy Budapest környékén a Római-fürdő mocsári faunájának pusztulásával mintegy 50 csigafaj esett áldozatul a

kiszáritásnak. Ugyanez a sors érte az újpesti szigetek nádasai-
ban és mocsaras helyein élt borostyánkőcsigákat is.

A vízi tüdőcsigáknak tömeges pusztulásáról emlékezik meg
Wagner János dr. és megjegyzi, hogy a Jánoshegyen a Disznó-
fő-forrás közelében levő kiszáradt tócsában igen sok kis állat
pusztult el, de még több a Lágymányos mocsaraiban.

Érdekes jelenség, hogy Méhely Lajos dr. még a rákosi
viperának is védelmére kel és azt javasolja (Természettudomá-
nyi Közlöny 1912. évf. január 1. szám), hogy ne irtsák ki azt
teljesen, mert nem annyira veszedelmes, mint a keresztes
vipera, sőt némely tekintetben hasznos is, a fő azonban az, hogy
a Teremtő elleni bűn egy állatfajnak teljes kipusztítása.

Igaza van Sajó Károlynak, amikor azt írja, hogy: „Általá-
ban legnagyobb és legközelebbi veszély fenyegeti hazánkban a
síkság és a dombvidék faunáját és flóráját, valamint a belvize-
két, mert az előbbi két kategóriát feltörik, a belvizeket pedig
lecsapolják.”

(Folytatjuk.)